

Kjønnsdesertørene

Veronica Berglyd Olsen

**For mange er kjønn en urokkelig sannhet. For andre er kjønn en
tvangstrøye man bruker hele livet på å kjempe seg ut av. Jeg er en av disse.**

JEG MÅ INNRØMME at jeg er ganske lei alt maset om kjønn. Vi bombarderes av kjønn hver dag gjennom medier så vel som gjennom hverdagslige sosiale interaksjoner. Vår kultur setter kjønn i selve sentrum av tilværelsen. Selv før vi blir født, reduseres vår eksistens til hvilken vei tissen vår peker. Vi tenker ikke engang over implikasjonene idet vi spør nybakte foreldre om det ble en prins eller prinsesse, men ser på slike spørsmål som en av livets selvfølgeligheter.

Vi tenker sjelden over hvilke føringer dette anstrengte forholdet til kjønn legger for barnets videre liv. Måten vår kultur vektlegger kjønn på – og i neste steg begrenser menneskers mulighet til utfoldelse og selvutvikling – er for mange av oss en stor utfordring. For de fleste er det likevel mulig å finne seg noenlunde til rette i de mulighetene som legges foran en, innenfor rammene av det kjønn man har blitt tildelt, men for andre igjen er dette en så stor utfordring at det dominerer hele vår eksistens.

Dikotomiens tyranni

Mange år med kvinnekamp har gjort landskapet av kjønnsnormer noe lettere å navigere i. Den uover-

stigelige muren mellom kjønnenes territorier er kanskje borte, men ingenmannslandet er fortsatt fullt av piggråd og miner. Spesielt er det vanskelig for dem av oss som hører hjemme i dette landet mellom kjønnene, enten fordi man er født med en kropp med blandede kjønns karakteristikk, eller har en kjønnsidentitet som ikke passer med de personifiserte idealene Adam og Eva.

Å dele verden inn i kategorier er en del av vår filosofiske arv fra Aristoteles. De hjelper oss å organisere det komplekse mangfoldet vi observerer i naturen rundt oss, for så lettere å kunne studere deres egenskaper. I Aristoteles' tilnærming skiller én kategori seg fra en annen ved at man identifiserer egenskaper ved medlemmene av den ene som medlemmene av den andre ikke har.

Når det gjelder kjønn, er det ved første øyekast kanskje ikke så vanskelig å kategorisere mennesker ved hjelp av biologiske kriterier. I vår forenklete populærvitenskapelige forståelse av biologien ordner kjønns hormoner, kjønnskromosomer, kjønnsorganer og reproduksjonsevne seg stort sett pent inn i to grupper vi kan merke «kvinne» og «mann». Vi idealiserer og dyrker disse forskjellene og har spunnet en ganske omfattende mytologi rundt det hele.

Mytologien om kjønnene er så sentral i vår

kultur at vi tvinger vårt naturlige mangfold inn i modellen – enten den passer eller ikke. Den canadiske psykologen Cordelia Fine skriver om dette i sin mye omtalte bok *Delusions of Gender: How Our Minds, Society, and Neurosexism Create Differences*. Hun beskriver hvordan vår tendens til å søke bekreftelse på våre *antagelser* om kjønn forstyrrer vår evne til objektivt å studere og finne *faktiske* kjønnsforskjeller i vår psyke og våre kognitive evner. Konklusjonen kan sies å være at vårt samfunn kanskje har blitt ganske sekulært – men vi har fremdeles et nærmest religiøst forhold til kjønn.

Medikaliseringen av kjønn

Når det gjelder lista over kroppslige trekk som hører til hvert av kjønnene, finnes det faktisk ingen naturlov som dikterer at disse må gi et entydig svar. Det eksisterer et par hundre kjente biologiske variasjoner utover det de fleste anser for «vanlig», og som medisinen så misvisende kaller «disorders of sex development» – eller «uryddigheter i kjønnsutviklingen» som det blir direkte oversatt til. Det ligger mye normativitet i dette begrepet.

Jo da, noen av disse variasjonene medfører fysiske plager og komplikasjoner, og medisinsk

behandling er nødvendig, men det gjelder langt fra alle. Samfunnet har imidlertid hatt en tendens til å klassifisere de som bryter med normene som syke – enten det nå var «hysteriske» kvinner som var freidige nok til å motsi menn for hundre år siden eller medisiner og sykeliggjøring av homofile menn frem til 1970-tallet, for ikke å glemme Rikshospitalets fortsatt pågående sykeliggjøring av transpersoner. Å bryte normene for kjønn har ikke bare hatt sosiale konsekvenser, men også medført overgrep i normalitetens navn.

Den biologiske årsaken til variasjonene i kjønnsutvikling finner vi i kjønnets plastiske natur. Naturen produserer kjønn gjennom flere og svært kompliserte prosesser som former kroppen vår ved hjelp av hormoner og hormonresponser, og med et genetisk grunnlag som strekker seg langt utenfor kjønnskromosomene. Dette gir rom for en rekke mulige utfall. Kjønnsvariasjoner finner man overalt i naturen, og biologer har forsket på disse ved å klippe og lime kjønnskjertler mellom hanner og hunner av både fjærkre og rotter siden 1800-tallet. Og ja, høner med baller blir til haner, både i utseende og i adferd.

Hva du «er» og hva du «bør»

I den biologiske essensialismens navn bestemmer ikke bare tissen din hva du skal hete, og om det skal stå «prinsesse» eller «direktør» på den første sparkebuksa di, men også nesten alt annet som skal fylle livet ditt. Vår sosiale eksistens er omkranset av ideer og normer for hvordan kjønn skal *gjøres*. Det tas nesten som en selvfølge i den kollektive forståelsen av naturvitenskapen at de sosiale normene rundt kjønn har et naturlig opphav.

Denne sammenblandingen av det som tilsynelatende *er* og det man derfor *bør*, sitter så dypt i vår forståelse av oss selv at det er vanskelig å bryte gjennom med andre perspektiver. Heteronormen – det vil si normen som beskriver våre kjønnsroller så vel som hva som er den «riktige» interaksjonen mellom kjønnene både seksuelt og sosialt – er så dominerende at den fullstendig overskygger både vitenskapelige fakta og perspektiver fra andre kulturer.

Mennesker med variasjoner i kjønnsutvikling har takket være iherdig medisinsk idealisme nærmest blitt eliminert fra vår kollektive bevisst-

het. Variasjoner blir kuttet i og sydd på mens man ennå er spedbarn – ofte med medfølgende komplikasjoner og permanent skade. Den som leter i historiebøkene eller i sentrale religiøse tekster som *Bibelen* og *Koranen*, vil imidlertid finne eksempler på at kjønns mangfold har vært en naturlig del av kulturen.

Mange andre kulturer opererer med flere kjønns kategorier enn vi gjør. Hijraene for eksempel, som man finner i blant annet India, Pakistan og Bangladesh, er en gruppering bestående av mennesker som kan ha variasjoner i kjønnsutvikling, men som oftest er mennesker med en annen kjønnsidentitet eller et annet kjønnsuttrykk enn tildelt ved fødselen. Hijraene hadde tidligere en høyere sosial status i samfunnet, men imperialismens innføring av et vestlig syn på kjønn har bidratt til å marginalisere dem. I dag lever de ofte i fattigdom, og mange livnærer seg gjennom prostitusjon.

Seksualitet og makt

Om synet på kjønn er snevert, er den vestlige kulturen i det minste svært opptatt av sex. Av all menneskelig sosial adferd er det kanskje seksualiteten som er underlagt sterkest kontroll, ikke minst av religiøse krefter. Kampen for seksuell frigjøring har selvsagt ikke bare vært de homofile og lesbis-kes kamp – den er en sentral del av kvinnekampen. I patriarkalske kulturer blir ikke kvinner ansett som seksuelt autonome individer, noe som fører til at kvinner i store deler av verden fortsatt mangler grunnleggende rettigheter til å bestemme over sin egen reproduksjon. Ofte blir religion brukt som begrunnelse. Man skal ikke lenger enn til USA – der kampen raser for fullt mellom konservative og liberale politiske fløyer om kvinners rett til å bestemme over egen kropp, en debatt som i stor grad fortsatt føres av menn.

Men samfunnets kontroll av seksualitet strekker seg mye lenger enn til kontroll over kvinners reproduksjon. Mange konservative ideologier som ser på likekjønnet samliv som unaturlig, bruker ofte reproduksjon i sin argumentasjon. Det er kun ulikekjønnet sex som produserer barn – i hvert fall om vi setter moderne medisinsk teknologi til side – ergo er homofili unaturlig. Men ideen om at heterofili er det eneste naturlige, er ikke bare feilaktig fra et biologisk perspektiv – mange arter

har eksempler på likekjønnet samliv – det er også feil sett fra et menneskelig sosialt perspektiv. Den amerikanske antropologen Agustin Fuentes påpeker dette i en artikkel for *Psychology Today*. Han hevder at «adferd og psykologiske prosesser, som tiltrekning og seksuell aktivitet, ikke har utviklet seg med en spesifikk hensikt, men har utviklet seg som en del av et system». Fuentes bruker hendene våre som eksempel, ettersom disse ikke har utviklet seg for finmotorikk spesifikt, men at vår finmotorikk har utviklet seg sammen med resten av kroppen, hjernen og miljøet vårt som en del av et større og mer kompleks system.

Sex trenger bare sporadisk å produsere avkom for at aktiviteten skal være nyttig for å sikre artens overlevelse. De sosiale og mellommenneskelige aspektene er langt viktigere. Fuentes forklarer videre at «sex i mange arter (mennesker, primater, hvaler og delfiner, for eksempel) kan handle vel så mye om å knytte bånd og vennskap og unngå konflikter og skape sosiale rammer, som det handler om reproduksjon».

Den relativt moderne og idealiserte kjernefamilien er ikke en spesielt mer naturlig konstruksjon enn de mange andre samlivsformene som finnes både i vår egen og andre kulturer. Variasjoner i kjønnsutvikling finner vi også igjen i mange andre arter, og de er ikke nødvendigvis et hinder for reproduksjon. At vi som mennesker har en ekstra kompliserende sosial dimensjon på toppen av dette, gjør ikke variasjoner i seksualitet og kjønnsidentitet noe mer unaturlig av den grunn.

– Du er skikkelig annerledes, du

På tross av vår komplekse sosiale natur er vi omgitt av normer som forteller oss hvordan vi skal leve livet vårt, og mange av disse er tett knyttet til hvilket kjønn vi har fått tildelt. Heteronormen er en mektig og nesten urokkelig sosial norm som tar som utgangspunkt at mennesker av ett kjønn har en seksualitet som retter seg mot et annet kjønn – fortrinnsvis betegnet som et «motsatt» kjønn.

Heteronormen er en så dominerende tanke i vår kultur at vi ofte ikke engang legger merke til den. Man snakker om «gutter som løper etter jenter» med den aller største selvfølgelighet, og setter ustanselig barns adferd i en fremtidig heteroseksuell kontekst. Er det rart at det ennå finnes et «skap»

ethvert ikke-heterofilt menneske må komme ut av? Å komme seg ut av dette metaforiske skapet er heller ikke en éngangshandling, men en gjentakende affære. Når den nye på jobben snakker om kjæresten sin i lunsjen, antar du ikke automatisk at denne kjæresten er av motsatt kjønn?

Jeg aner ikke hvor mange ganger jeg har blitt spurt i utlandet om jeg har en «boyfriend». Det er for så vidt greit nok bare å si nei, dersom dette er en person jeg ikke skal omgås med over lengre tid, men om det er en kollega, må man jo på ett eller annet tidspunkt ta dette opp. Selv om de fleste i dagens samfunn ikke har store problemer med andre seksuelle orienteringer, kan man aldri vite dette sikkert.

Om målet med å bombardere samfunnet med heteronormative forventninger var å få alle oss andre til å føle oss annerledes og litt utenfor, så har man i stor grad lykket med det.

Kunsten å gjøre kjønn riktig

Majoritetskjønnene måles opp mot et maskulint eller et feminint ideal hvor heteroseksualitet er sentralt, og hvor «riktig» adferd i henhold til kjønn er relativt klart definert. Dette ser vi tydelig i måten samfunnet sammenblander kjønn, kjønnsuttrykk og seksualitet på. Homofile knyttes til femininitet og lesbiske til maskulinitet. Mange reagerer med overraskelse over å møte en feminin lesbisk kvinne eller en maskulin homofil mann, mens man mistenker maskuline heterofile kvinner og feminine heterofile menn for å være henholdsvis lesbiske eller homofile.

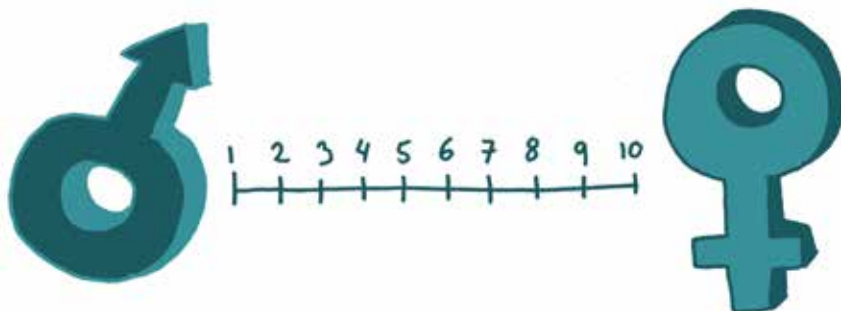
For mange er kanskje heteronormen et trygt ankerpunkt fordi den har et relativt klart sett med regler man kan forholde seg til. Følger man disse reglene, belønnes man med en viss sosial status. Heteroseksuelt samliv har i tillegg mange lag av kulturelle og romantiserte forestillinger om to forskjellige mennesker som utfyller hverandre, som danner en enhet, med sammensmeltning av familiære bånd, med barn, familiehund – ja, alt det vi bombarderes med av idealer fra underholdning og media hver eneste dag. Likekjønnede pars kjærlighetsliv derimot, reduseres stort sett til et spørsmål om sex. Selv om alle disse andre elementene er en like stor del av disse parforholdene som av de ulikekjønnedes.

I kjernen av dette ligger det en tanke om at kjønn er statisk. Man definerer sin egen seksualitet i forhold til både sitt eget kjønn og potensielle partners kjønn. Siden ens egen identitet ofte er sterkt knyttet til ens eget kjønn og til seksualitet, blir det å utfordre rammene for kjønn ofte sett på som en trussel mot disse. Spesielt blant menn viser forskning at jo mer man investerer i å leve opp til de maskuline idealene, jo mer aggressiv blir man overfor mennesker som bryter med kjønnsnormene.

kakedeigen – så innser man kanskje at dette ikke er en one-size-fits-all. Vi har stort sett akseptert dette når det gjelder seksualitet, og det er ikke så veldig annerledes for kjønn. Man trenger ikke å oppleve det selv for å akseptere at andre opplever det slik.

Judith Butler er kanskje den mest sentrale akademikeren når det gjelder kritikk av vår konservative forståelse av kjønn og seksualitet, og hun får støtte fra stadig flere på naturvitenskapelig hold. I sin banebrytende bok *Gender Trouble* fra 1990 sparket hun i gang et relativt nytt fagfelt som ofte betegnes som «skeiv teori». Kjernen i hennes tese er at kategoriene vi har definert for både kjønn

Jeg, kjønnsdesertøren

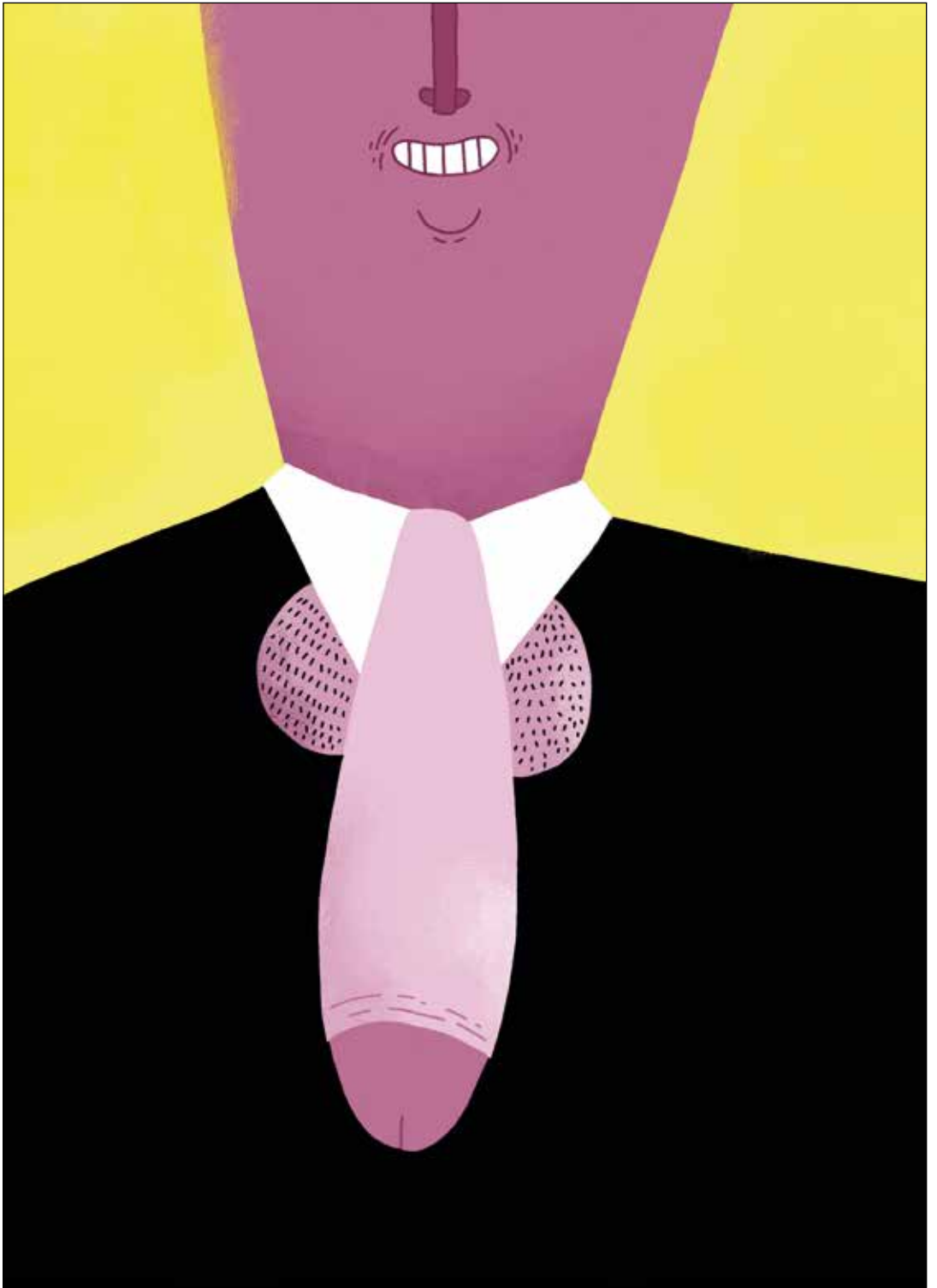
«Da jeg var liten jente ...» Men det var jeg jo ikke. Jeg var, i den grad jeg var noe som helst kjønn, en liten gutt som sterkt mislikte kjønnsroller og -normer. I min svært konservative oppvekst var det ikke noe som het «født i feil kropp», eller andre essensialistiske og binære forklaringsmodeller. Jeg trodde jeg var alene og måtte derfor finne ut av det på egen hånd.

I dag vet jeg at jeg i min oppvekst opplevde noe som heter «kjønnsinkongruens» – definert som et manglende samsvar mellom det kjønn jeg ble tildelt ved fødselen og der på kjønnspekteret jeg selv opplever at jeg er komfortabel. Egentlig er ikke dette så komplisert som mange fremstiller det som. Om man tenker litt kritisk gjennom måten vår kultur har konstruert rammene rundt kjønn på og innser at disse er nettopp det: Et konstruert rammeverk som er lagt oppå vårt biologiske mangfold – som former av mann og kvinne på pepper-

og seksualitet, og som er tilsynelatende naturlige, snarere er kulturelle konstruksjoner produsert og reproduisert over tid.

Enkelte har brukt Butlers kritikk av kjønn som et argument for at kjønnsinkongruens ikke kan eksistere, ettersom kjønn er en sosial konstruksjon. Men som Butler selv har påpekt i et intervju fra 2014, skiller ikke kjønnsinkongruens seg i så måte fra kjønnskongruens – det vil si fra mennesker som identifiserer seg med sitt tildelte kjønn. Vi navigerer alle i det samme landskapet av kjønnsroller og normer.

En sentral del av plagene mennesker med kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori opplever, stammer fra det sosiale stigmaet knyttet til å bevege seg så langt fra heteronormen. Det er fortsatt et stigma knyttet til likekjønnet seksualitet, men sanksjonene er langt større når man bryter med det som i vår kultur skal skille kvinner fra menn – dette minelagte ingenmannsland.

* * *

Til syvende og sist bestemmes ikke samfunnets normer av majoriteten, men av dem som sitter på definisjonsmakten. I sitt glimrende essay «The rise and fall of Default Man» tar kunstneren Grayson Perry et oppgjør med det han kaller «default-mennesket»: den hvite, heteroseksuelle middelklasse-mannen. «De dominerer de øverste lag av vårt samfunn, hvor de pådytter, ubevisst eller ikke, resten av befolkningen sine verdier og preferanser. Med sine fargerike tekstil-peniser hengende rundt halsen utgjør de en overveldende majoritet i regjeringer, i styrerom så vel som i media.»

Kjernen i default-mannens suksess, i tillegg til lettere adgang til makt, er nettopp det at for ham er det så lett bare å «være seg selv», sammenlignet med de fleste andre grupper i samfunnet. Han har ikke lag på lag med kulturelle barrierer å bryte gjennom før han kan begynne å bygge sin egen individualitet. Vi skal ikke klandre ham for det, eller gjøre ham til en syndebukk; vi bør heller jobbe for et samfunn hvor alle kan starte livet med de samme muligheter for utfoldelse. Det krever en større bevissthet enn i dagens samfunn. Vi burde kanskje tenke oss om før vi fargekoder barna våre med rosa og blått. For mange er dette starten på en livslang kamp om å finne tilbake til seg selv i mylderet av forventninger og normer.

samtiden

Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsproblemer.

Norges viktigste allmennkulturelle tidsskrift! For deg som vil holde deg oppdatert og tenke nytt om fortiden, framtiden – og samtiden.

Abonner på Samtiden!

**Tegn abonnement nå
og få siste nummer 2015
gratis!**

For abonnement gå til www.samtiden.no eller send mail til abonnement@samtiden.no. Sjekk også Facebook.